

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

ΚΑΙ

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ



ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ★ Ο ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ Β'

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΡΓΑ

Τοῦ Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
ΣΥΣΤΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΠΛΑΤΩΝΟΣ «ΦΑΙΔΡΟΣ»**

Εισαγωγή — Ἀρχαῖο καὶ νέο κείμενο — Σχόλια

Ο «ΦΑΟΥΣΤ» ΤΟΥ ΓΚΑΙΤΕ

Μετάφραση μ' αἰσθητικὴ καὶ φιλοσ. ἐρμηνεία

**ΠΛΑΤΩΝ — ΠΛΩΤΙΝΟΣ — ΩΡΙΓΕΝΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ**

**ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ**

ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ
ΚΑΙ
Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ**



**ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ
Ο ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ Β'
ΑΘΗΝΑ 1972**

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΘΗΣΕΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 25ην ΜΑΡΤΙΟΥ 1945

Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες,

Ποτέ ἄλλοτε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ἐώρτασε τὴν ἔθνικὴν του ἑορτὴν μετὰ τόσο βαθὺ κλονισμό, μετὰ τόσο κατὰ-
φυξὴ καὶ τόσο πόνον, ἔπειτα ἀπὸ τόσα αἵματα καὶ μετὰ τό-
σα δάκρυα στοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλὰ καὶ ποτέ ἄλλοτε τὸ
ἑλληνικὸ ἔθνος, μετὰ τὸ 1821, δὲν ἔφθασε σ' αὐτὸ τὸ
σημεῖο τῆς δόξας καὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, ὅπου ἔφθασε
στὸν σημερινὸ παγκόσμιον πόλεμον. Μέσα ἀπὸ τὸν ποτα-
μὸ τῶν αἱμάτων, μέσα ἀπὸ τοὺς τάφους ἑκατοντάδων χι-
λιάδων Ἑλλήνων ποὺ ἔπεσαν κατὰ τὸν παρόντα πόλε-
μον, ἀκούεται σήμερον καὶ θὰ ἀκούεται πάντα ἕνας λό-
γος, ἕνας ἱερὸς φθόγγος. Ἐπεθάναμε ὅλοι γιὰ τὴν ἐλευ-
θερίαν ποὺ λάβαμε ἀπὸ τοὺς πατέρας καὶ ἥρωες τοῦ 21.
Εἶναι 124 χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἔλαβαν οἱ Ἕλληνες τὰ
ὄπλα γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τους. Ἀκούστε πῶς ἕνας ἥρω-
ας τοῦ 21, ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, χαρακτηρίζει τὸ
ἕσσηκωμα ἐκεῖνο τοῦ ἔθνους. «Μιὰ χούφτα ἀπόγονοι ἐ-
κείνων τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων χωρὶς ντουφέκια καὶ πο-
λεμοφόδια καὶ τ' ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ἔσκεπά-
σαμε τὴν μάσκαρα τοῦ γκράν σινιόρε, τοῦ σουλτάνου, ὁ-
ποῦχε εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ ἔσκιαζε ἐσένα τὸν μεγά-
λον εὐρωπαῖον καὶ τὸ πλήρωες χαράτσι ἐσὺ ὁ δυνατός,
ἐσὺ ὁ πλούσιος, ἐσὺ ὁ φωτισμένος καὶ τὸν ἔλεγες γκράν
σινιόρε, φοβόσουν γὰρ τὸν πεῖς σουλτάνο». Τὰ ἀπλά αὐ-

τὰ λόγια τοποθετοῦν ὀλοκάθαρα ὄλο τὸ νόημα τοῦ 21. Μὲ τὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληγες συγκεντρώσει μέσα τους, κατὰ τοὺς μαύρους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς, ἀνοιξαν τὸν ἥρωικό, πολύνεκρο καὶ πολύχρονο ἀγῶνα τοῦ 1821 ἐναντίον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὸν Δούναβη καὶ τέλει-
ωγε στὸν Εὐφράτη. Ἦταν ἀνοιξη. Μαζὶ μὲ τὸ φανέρωμα τῆς ζωῆς καὶ μαζὶ μὲ τὸ φανέρωμα καὶ τὸν Εὐαγγελισμό τοῦ Θεοῦ στὴν Ἁγία Μαρία, ἐβγήκαν οἱ Ἕλλη-
γες τοῦ 1821 νὰ ζητήσουν ἐλευθερία, νὰ γίνουν καὶ αὐ-
τοὶ κράτος, ἐβγήκαν καὶ ἔσυραν τὸ χορὸ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ γῦρος τοῦ χοροῦ ἀνοιξε γρήγορα καὶ μπῆκε μέσα
του ὄλο τὸ ἔθνος, ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὴν Κύπρο.

Τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη δὲν ἔδωκαν στὴν ἀρχὴ καμμιά σημασία στὸν ἀγῶνα αὐτόν, πολλὰ μάλιστα κατάτρεξαν τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐλευθερία. Κι' ὁμως οἱ Ἕλληγες ἀδιαφόρησαν ὀλότελα γιὰ τὴν γνώμη τῶν ἰσχυρῶν, ὡς ποὺ ἀνάγκασαν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη νὰ προσέξουν τὴν ὑπόθεσή τους. Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε ἀποθά-
νει, ὅπως πίστευαν τότε οἱ περισσότεροι. Ἔτσι τὸ 1821 ἔφερε τὴν ἀνάστασι τοῦ ἔθνους, ἓνα καινούργιο πνεῦμα καὶ μιὰ καινούργια μορφή ἐλευθερίας, ἓνα ξεκίνημα γιὰ τὴν νέα μεγάλη πορεία τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Τὸ 1821 ἔδειξε ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦταν πεθαμένη καὶ ὅτι εἶχε μείνει ἀγρυπνη μέσα στοὺς αἰῶνες τῆς τουρκικῆς δου-
λείας, ἀγρυπνη στὴν ψυχὴ καὶ ἐλεύθερη στὸ πνεῦμα. Μέ-
σα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀγρύπνια εἶναι ποὺ ὁ ἔθνικός ποιητῆς κράζει τοὺς τριακοσίους Σπαρτιάτες καὶ τοὺς λέει: « Ὁ τριακόσιοι σηκωθῆτε καὶ ξανάρθετε σὲ μᾶς, τὰ παιδιά σας θὲ νὰ δῆτε πόσο μοιάζουμε μὲ σᾶς». Μέσα ἀπὸ τὰ κόκκαλα λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων ἀναπήδησε ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ τοῦ τόπου καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ἔβαλε τὰ

θεμέλια τῆς πολιτικῆς του ἐλευθερίας. Τὴν μεγάλη ἰδέα ποὺ ἔχουν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος, τὴν φανέρωσαν τότε μὲ καινούργιο τρόπο, μὲ πρωτάκουστα κατορθώματα. Τὴν πίστη τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 τὴν ἐκφράζει ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸν ἀπλὸ καὶ ἀγράμματό του τρόπο, ὡς ἔξῃς: «Ὅμως τοῦ κάκου κοπιάζετε (λέγει στοὺς τότε ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος) ἂν δὲν ὑπάρχει σὲ σᾶς ἀρετὴ, ὑπάρχει ἢ δικαιοσύνη τοῦ μεγάλου Θεοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέα. Ὅτι ἐκείνου ἢ δικαιοσύνη μᾶς ἔσωσε καὶ θέλει μᾶς σώσει. Ὅ,τι σᾶς εἶπε αὐτὸς εἶναι ἀληθινὰ καὶ δίκαια — καὶ τὰ δικά σας φέμματα δολερά». Ἀγράμματοι σοφοὶ ἦταν οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι τοῦ 21 καὶ συνάμα ἦταν καὶ μεγάλοι χαρακτῆρες.

Τὰ μεγάλα φανερώματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εἶναι πολλά. Μέσα στὴν ἱστορία τῶν 3.000 χιλιάδων χρόνων κατορθώνει νὰ κρατιέται νέο καὶ μὲ τὰ μεγάλα ἔργα ποὺ δημιουργεῖ νὰ γίνεται ἔνδοξο καὶ ἀθάνατο. Οἱ Ἕλληνες, ὅσο παλαιὸς λαὸς κι' ἂν εἴμαστε, κατορθώσαμε νὰ μείνουμε ὡς τὰ σήμερα νέοι καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν αἰώνια νεότητα ἔρχονται τὰ μεγάλα ἱστορικὰ φανερώματα τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι καὶ μέσα ἀπὸ τὴ δουλεία τεσσάρων αἰώνων, ὅπου κάθε ἄλλος λαὸς θὰ εἶχε ὑποκύψει καὶ συγχωνευθεῖ μὲ τὸν κατακτητὴ, οἱ Ἕλληνες ἔμειναν, ὄχι μόνον ἐκεῖνοι ποὺ ἦσαν, ἀλλὰ συγκέντρωσαν μέσα τους ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις ἀνυπολόγιστες. Ἔτσι καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀτύχημα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ πτώση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων στὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ἔγινε γιὰ τὸν ἐλληνισμὸ πηγὴ ἀναδημιουργίας. Καὶ εἶναι τοῦτο χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ τὰ μεγάλα ἀτυχήματα τῆς ζωῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους γίνονται καὶ αὐτὰ ἢ κάμινος τῆς δοκι-

μασίας τῶν δυνάμεών του.

Ἐπιπλέον, ἔπειτα ἀπὸ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα ἀγώνων καὶ θυσιῶν, ὅταν ἦρθε ὁ σημερινὸς πόλεμος, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος παρουσίασε στὴν ἀνθρωπότητα ἓνα μεγάλο καινούργιο φανέρωμά του, ἔδειξε τὴν παρουσία του καὶ ἔτσι φανέρωσε πάλι τὴν ἀρετὴ του καὶ τὴν ἠθικὴ του δύναμη.

Ὅπως κατὰ τὸ 1821 ἐχτύπησε τὴ βία τῆς ἀνατολῆς, ἐχτύπησε τὴν αὐτοκρατορία τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ Μωάμεθ, ἔτσι καὶ σήμερον ἐχτύπησε τὴ βία τῆς Δύσεως, τὴ βία τοῦ φασισμού, ἀποκάλυψε τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπανθρωπία του. Ἀπέδειξε ἀκόμη μιὰ φορά, ὁ ἐλληνικὸς λαός, ὅτι δὲν ζεῖ μονάχα μὲ τὴν δόξα τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ ἔχει τωρινὴ αὐτοδύναμη προσωπικότητα ποὺ βλέπει θετικὰ ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς τῶν ἔθνων καὶ δὲν τ' ἀντιπαρέρχεται πονηρά, ὅπως ἄλλοι, ποὺ ἔχει τὴν κακὴ μοῖρα νὰ τοὺς ἔχει γείτονες. Κατὰ τὸν παγκόσμιον αὐτὸν πόλεμον, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος φανέρωσε καὶ πάλι τὴν ἠθικὴ του προσωπικότητα. Ὅταν τὸ 1940 οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ εἶχαν ὑποκύψει κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τῶν Γερμανῶν καὶ εἶχαν τρομοκρατηθεῖ ἀπὸ τὶς μεγαλοστομίες τῶν Ἰταλῶν, οἱ Ἕλληνες ὅλοι εἶπαν στὴ βία τὸ ΟΧΙ καὶ κράτησαν ὄχι μόνον τὴν τιμὴ τους, ὡς ἔθνος, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς παγκόσμιας ἐλευθερίας. Φαίνεται ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τὴν συμφορὰ τοῦ 1922, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ἀποθησαύριζε μέσα του, κρυφά, ἠθικὴ δύναμη, γιὰ ν' ἀντικρῦσει τὴν κρίσιμη καὶ μεγάλη ὥρα τοῦ 1940. Ἄν καὶ ἡ μοῖρα ἔθεσε στοὺς Ἕλληνας τὸ δυσκολώτερον ἀγώνισμα, τοὺς ἄφησε κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον δίχως μεγάλο πολιτικόν, οἱ Ἕλληνες παρουσίασαν τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ἱστορικὸ θαῦμα, νὰ συνταχθοῦν ὡς μία ψυχὴ καὶ ν' ἀντι-

ταχθῶν ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὕψωσε στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν ἐγκεφαλικὴ βαρβαρότητα ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ δύση γιὰ νὰ πατήσῃ λαοὺς καὶ πολιτισμοὺς. Τὸ πνεῦμα τοῦ πολέμου 1940 - 41 δὲν ἔνωσε μόνο μέσα στοὺς Ἕλληνας τὰ παλαιὰ μεγάλα πνεύματα καὶ κατορθώματα, ἀλλὰ ἔφερε στὸ φῶς καὶ κάτι καινούργιο, τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα, σ' ὄλο τὸ ἠθικὸ τῆς μεγαλειῶ. Μὲ τὸ φανέρωμά του κατὰ τὸ 1940 - 41 καὶ μὲ τὴν ἀντίστασή του ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων Ἰταλῶν, Γερμανῶν καὶ Βουλγάρων, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος προχώρησε πολὺ πέρα ἀπὸ κεῖ ποὺ εἶχε φθάσει ὡς χθές, ἔβαλε τὰ θεμέλια ἐνὸς μεγάλου μέλλοντος. Οἱ πτωχοὶ ἀλλὰ ἐλεύθεροὶ Ἕλληνες ποὺ ἀνέβηκαν τὴν Πίνδο καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας ἔλυσαν προβλήματα παγκόσμιας σημασίας καὶ ἀνοιξαν καινούργια ἐποχὴ τῆς ἱστορίας. Δίχως θόρυβο, ἐπιδείξεις καὶ θεατρinισμοὺς καὶ κατὰ τὸν σημερινὸ πόλεμο, οἱ Ἕλληνες ἔφεραν στὸ φῶς ὀλοζώντανο τὸ τραγούδι τῆς ἐλευθερίας, τραγούδι ποὺ τὸ πληρώνουν πάντα μὲ αἷμα, μὲ τὸ τίμιο ἐλληνικὸ αἷμα. Αἰώνιο παράδειγμα ἐλευθερίας ὑψώνεται χιλιάδες τώρα χρόνια μέσα στὸ φῶς, ὁ δωρικὸς αὐτὸς ναός: τὸ Θησεῖο, ποὺ συμβολίζει ὄχι μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἕλληνος τὴ θέληση νὰ εἶναι καὶ νὰ μένει πάντα ἐλεύθερος. Ὅπως ὑψώνεται πάντα μπροστὰ μας τὸ δωρικὸ τοῦτο μνημεῖο, ὁμοίᾳ ὕψωσε μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτοῦς, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος τὴν ἠθικὴ του μορφή, τὸ ἠθικὸ του ἀνάστημα καὶ ἐβεβαίωσε τὴ σημερινὴ ἀνθρωπότητα ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐδῶ δὲν ἀπέθανε. Ὁ κύκλος τοῦ μεγάλου ἔπους ποὺ ἄρχισε τὸ 1821, ἐκορυφώθηκε μὲ τὸν πόλεμο τοῦ 1940 - 41 καὶ μὲ τὴν ἀλύγιστη ἀντίσταση ποὺ ἔδειξε τὸ ἔθνος ἐναντίον τῶν κατακτητῶν. Οἱ

Ἕλληγες ἀπέδειξαν ὅτι κάθε λαός, μικρός ἢ μεγάλος, εἶναι ὑπόλογος γιὰ τὴ διαγωγή του καὶ γιὰ τὴ μοῖρα του μέσα στὴν ἱστορία. Μὲ τὸ αἷμα του ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν του τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, ποὺ ἤθελαν νὰ τὸ σβήσουν ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς ζωῆς. Ἐκεῖνο ὁμως ἔγραψε μέσα ἐκεῖ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς ἐλευθερίας. Ἔτσι καὶ τὸ 1940 εἶδαν ὅλοι οἱ Ἕλληγες καθαρά ὅτι τῆς Ἑλλάδας τὸ ὄνομα θὰ ἔσβηγε, ἂν δὲν χτυποῦσαν τὸ θηρίο ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Ρώμη καὶ θέλησε νὰ σφίξει στὰ νύχια του τὴν Ἑλλάδα. Κάθε λαός γράφει τὴν ἱστορία του ὅπως αὐτὸς θέλει καὶ εὐθύνεται γι' αὐτὴν. Εἶναι κύριος νὰ ζήσει ἢ νὰ πεθάνει. Ἔτσι οἱ Ἕλληγες τοῦ 1821 ἀπεφάσισαν νὰ ζήσουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τοὺς εἶχαν γιὰ νεκρούς. Ἐπίσης οἱ Ἕλληγες τοῦ 1940 - 41, εἶπαν ὄχι στὴν αὐθάδεια τῆς βίας καὶ κράτησαν τὴν τιμὴ τους, ἐνῶ ἄλλοι λαοὶ ἄνοιγαν καὶ τὰ σύνορά τους γιὰ νὰ μποῦν οἱ κατακτητὲς καὶ στεφάνωναν μὲ δάφνες τὰ αἰμοδόρα πνεύματα τῆς βίας καὶ τῆς ἀνελευθερίας. Δὲν λογάριασαν οἱ Ἕλληγες οὔτε τὴν ἀνάπαυσή τους, οὔτε τὴν ἡσυχία τους, ἀλλὰ ἀνοίχθηκαν σὲ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν τιμὴ τους. Οἱ Ἕλληγες ἔγραψαν πάντοτε μὲ ὕλικὴ καὶ ἠθικὴ ἀπλότητα τὴν ἱστορία. Ἔτσι καὶ στὸ σημερινὸ πόλεμο ἔδρασαν ἱστορικὰ καὶ ἠθικὰ τὴ στιγμὴ ποὺ τοὺς κάλεσε ἡ μοῖρα. Ἡ ἱστορικὴ ὁμως μοῖρα τοὺς κάλεσε νὰ δράσουν ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ νὰ γίνουν παράδειγμα καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς ποὺ ἡ παρουσία τῆς βίας τοὺς ἀφαιροῦσε τὴν αὐτοτέλεια τῆς ἠθικῆς των θελήσεως. Ὁ ἐλληνικὸς λαός οὔτε τὴν ἀπειλὴ οὔτε τὴν παρουσία τῆς βίας ὑπελόγισε. Εἶπε ὄχι καὶ ἔβαλε ὅλη του τὴν δύναμη καὶ τὴν ὕπαρξη γιὰ νὰ ὑποστηρίξει αὐτὸ τὸ ὄχι. Καὶ τὸ ὄχι τοῦτο ὁ ἐλληνικὸς λαός τὸ κράτησε τίμια κατὰ τὴν διάρκειά τῆς

κατοχής ὅσα θάσανα, ὅσα μαρτύρια, ὅσος ὄλεθρος κι' ἂν τὸν βρῆκε. Ἐπέδειξε μὲ τὴν πράξη του τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ὅτι μόνον ἡ ἠθικὴ ὄντοτητα ἀποφασίζει γιὰ τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς κι' ὄχι ἂν ἓνας λαὸς εἶναι μεγάλος ἢ μικρὸς στὸν ὄγκο τοῦ πληθυσμοῦ του. Ἐλευθερία σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, αὐτὴ ἦταν πάντοτε τὸ σύμβολο τοῦ ἐλληνισμοῦ. Αὐτὴν ἐζήτησαν καὶ ἔλαβαν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ αἷμα τους τὸ 1821, αὐτὴν ἐξαγόρασαν καὶ στὸ σημερινὸ παγκόσμιο πόλεμο μὲ ποταμοὺς αἱμάτων. Ἡ Ἑλλάδα καὶ στὸ σημερινὸ παγκόσμιο πόλεμο, ὅπως καὶ τόσες ἄλλες φορές, ἔγινε ἔπαλξη τῆς ἐλευθερίας, ἔστησε στὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀλβανία τὸ ἀνάστημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου. Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι μονάχα παλαιὰ δόξα, ἀλλὰ ἀδιάκοπη ζωὴ καὶ δράση δική μας, ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴ γῆ πού τόσοι πόνοι τῶν πατέρων μας καὶ τόσο αἷμα τὴν ποτίζει. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι κάτι πού δὲν πεθαίνει, εἶναι ὁ αἰώνιος ἔρωσ τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὴν ἐλευθερία. Καὶ εἶναι ἡ Ἑλλάδα πάντα αἰώνια καὶ ἀρρενωπὴ, κρατᾷ περήφανα τὰ κορφοβούνια, τὶς κοιλάδες καὶ τ' ἀκρογιάλια. Εἶναι ζωὴ αἰώνια πού χαίρεται τὸ φῶς καὶ τὸν γλυκὺ ἀέρα αὐτῆς τῆς γῆς. Ἀρρενωπὴ ἦταν ἐδῶ πάντα καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ τὸ αἰώνια ἀρρενωπὸ τῆς πνεῦμα εἶναι πού ἐμπνέει τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος στοὺς ἀγῶνες του.

Μέσα στὸν κόσμον γίνεται σήμερα μιὰ γιγάντια πάλη. Ἡ ἐλευθερία παλεύει μὲ τὴ βία. Ἡ βία ἔβαλε ὅλη τῆς τὴν πανουργία καὶ ὅλη τῆς τὴν κτηνωδία γιὰ νὰ ὑποδουλώσει τὴν ἐλευθερία. Ὅμως ἡ ἐλευθερία βγαίνει νικητρία. Ὁ χαλασμός τοῦ κόσμου, ὁ χαμός τῶν σωμάτων καὶ ἡ συντριβὴ τῶν ψυχῶν πού γίνεται σήμερα, θὰ ἦταν καθαρὴ θηριωδία ἂν δὲν γινόταν γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὸ γλυκὸ καὶ ἀνέσπερο ἐκεῖνο φῶς πού θερμαίνει κάθε

εὐγενική καὶ γενναία καρδιά. Δὲν εἶναι ἡ τυφλὴ τύχη ποὺ βασιλεύει μέσα στὸν κόσμον, μέσα στὴν ἱστορία, ἀλλὰ εἶναι ἡ θέληση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν νὰ γίνουν καὶ νὰ μείνουν ἐλεύθεροι. Ἡ ἐλευθερία ποὺ μὲ τὸ φῶς τῆς θερμαίνει τοὺς λαοὺς ποὺ τὴν τιμοῦν, αὐτὴ θὰ διώξει τὴ δουλεία ποὺ ἔχει πέσει πάνω στὴν Εὐρώπη, ποὺ μὲ τὸ σκοτάδι τῆς τυφλώνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ξαναγυρίζει στὴ βαρβαρότητα. Ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι σταθερὸ ἀγαθὸ, θέλει νὰ τὴν δουλεύεις ἀδιάκοπα, νὰ τὴν κατακτᾷς κάθε μέρα μὲ τὰ ἔργα σου καὶ ν' ἀγρυπνᾷς πάντοτε γι' αὐτήν. Ἀλλοίμονο ἂν ἀποκοιμηθεῖς δίπλα τῆς, τότε θὰ ξυπνήσεις καὶ θὰ τὴν ἔχεις χάσει διὰ παντός. Καμμιά φορά οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἔθνη γελιοῦνται ἀπὸ τοὺς τυράννους γιατί τοὺς ὑπόσχονται ὑλικά ἀγαθὰ γιὰ νὰ τοὺς γλυκάνουν καὶ νὰ τοὺς ἀφαιρέσουν ἔτσι τὴν ἐλευθερία. Ὁ χαμὸς τῆς ἐλευθερίας ἀπλώνει τότε πυκνὸ σκοτάδι μέσα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἕνας ἄνθρωπος σπρώχνει τὸν ἄλλον ὅπως τὰ ζῶα στὴν ἀγέλη. Ἡ ὑπόσχεση ποὺ δίνουν οἱ τύραννοι καὶ ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐλευθερίας κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ βλέπουν πολὺ κοντά, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ ὑλικὸ ἀγαθὸ, γιὰ νὰ τοὺς ἀφαιρέσει τὴ μακρυνὴ δρᾶση, τὴν ἐλευθερία, ποὺ βλέπει τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λαοῦ. Πρῶτα ἔρχεται ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια ἐνὸς λαοῦ ἢ ἀνθρώπου καὶ μετὰ ἔρχεται ἡ ὑλικὴ του εὐημερία.

Συχνὰ ἡ βία ἔρχεται μεταμφιεσμένη καὶ ὑπόσχεται εὐτυχία μὲ τὴν ὑστεροβουλία νὰ σοῦ ἀφαιρέσει τὴν ἀντίσταση τῆς ψυχῆς σου καὶ νὰ σὲ ρίξει τότε στὴν πραγματικὴ κόλαση, δηλαδή στὴν ἐξουσία τῆς βίας. Κανένα ὅμως ἀπὸ τὰ τεχνάσματα αὐτὰ δὲν εἶναι γιὰ τοὺς Ἕλληνας, γιατί οἱ Ἕλληνας βλέπουν μακριά, δὲν ἀγο-

ράζονται με ύποσχέσεις εὐτυχίας καὶ δὲν λογαριάζουν πολὺ τὰ ὕλικὰ ἀγαθὰ, γι' αὐτὸ ἂν καὶ φτωχοί, μένουν ἐλεύθεροι. Ἀγέλη γίνονται οἱ ἄνθρωποι δίχως τὴν ἐλευθερίαν, ἀγέλη πού τὴν ἀρμέγουν οἱ τύραννοι. Τρεῖς χιλιάδες χρόνια πού γράφουμε ἐνδοξη ἱστορία οἱ Ἕλληνες ἦταν φτωχοί. Καὶ ποτὲ δὲν ἀντάλλαξαν τὴν ἐνδοξη φτώχεια μὲ τὰ ἄδοξα καὶ ἄτιμα πλούτη. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες ἂν καὶ ἦταν πάντοτε πολὺ λιγότεροι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των, κατόρθωναν νὰ τοὺς νικοῦνε. Ἐνίκησαν τὸ 1821 τὴν αὐτοκρατορία τοῦ σουλτάνου τῆς ἀνατολῆς καὶ τὸ 1940 - 41 ἐνίκησαν μία αὐτοκρατορία τῆς Δύσεως, τὴν αὐτοκρατορία τοῦ φασισμού. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχαν ὄλοι οἱ Ἕλληνες συγκεντρωθεῖ πάνω σ' αὐτοὺς τοὺς ἐνδοξοὺς καὶ τιμημένους, ἀλλὰ ἄγονους καὶ ξερούς βράχους. Χθὲς ἀκόμα οἱ Ἕλληνες ἦταν στὸν Πόντο καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία, στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ στὴν Ὀδησσὸ καὶ στὴ Ρουμανία. Καὶ ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς πατρίδες μᾶς ἔδιωξαν μὲ σφαγὲς καὶ ἐξόντωση. Τρία ἑκατομμύρια εἶναι οἱ Ἕλληνες πού χάθηκαν κατὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους καὶ τώρα πού πλησιάζει ἡ ὥρα πού οἱ ἰσχυροὶ καὶ μεγάλοι σύμμαχοι, οἱ προστάτες τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης νὰ κρίνουν τοὺς λαοὺς, κατὰ τὰ ἔργα των τὸν καθένα, οἱ Ἕλληνες θὰ προσέλθουν ἐκεῖ στὸ συνέδριο τῆς Εἰρήνης τιμημένοι ἀπὸ δόξα καὶ θὰ ζητήσουν νὰ λάβουν δικαιοσύνη. Οἱ ἀμέτρητες θυσίες σὲ αἷμα πού προσέφεραν κατὰ τὸν σημερινὸ ἀγῶνα πρέπει νὰ δικαιωθοῦν. Καὶ ἡ ἀδικία πού χρόνια τώρα ὑφίσταται, πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ. Τὸ ἔθνος αὐτὸ ἔχει λοιπὸν δικαιώματα, ὄχι νὰ κατακτήσει, ἀλλὰ νὰ ἀνακτήσει μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐδάφη πού τοῦ ἀφῆρεσαν οἱ ἐχθροὶ του μὲ σφαγὲς καὶ ξερριζώματα. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη ἀκόμη τῆς ὕλικῆς δικαιοσύνης ζη-

τάει τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ἰκανοποίηση. Ὅλοι γύρω του πῆ-
ραν τὶς εὐφορες πεδιάδες καὶ αὐτὸ τὸ περιόρισαν στοὺς
ξεροὺς βράχους καὶ τὸ ἀνάγκασαν νὰ σφάζεται ἀνάμε-
σά τους. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὕστερα ἀπὸ ὅσα πάθαμε ἀ-
πὸ τοὺς ἐχθροὺς μας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ σφάλματά μας,
ἔχομε χρέος ἀδελφωμένοι νὰ δοῦμε αὐτῇ τὴν μεγάλη
ἀλήθεια, δηλαδή ὅτι τὸ ἔθνος αὐτὸ πρέπει νὰ λάβει δι-
καιοσύνη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ζήσει καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ.
Πέρα ἀπὸ τὶς διαφορὲς πού μᾶς χωρίζουν στὰ μικρά,
πρέπει νὰ μᾶς ἐνώνει ὅλους ἡ ἰδέα ὅτι πρέπει νὰ λάβω-
με δικαιοσύνη γιὰ ὅσα ἐπάθαμε ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.
Τὰ ἔθνη πάλι πού ἐπρόδωσαν τὴν ἐλευθερία πρέπει νὰ
πληρώσουν.

Ἀλλὰ καὶ ποτὲ ἄλλοτε σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διά-
στημα, μέσα σὲ τέσσερα χρόνια, τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος δὲν
ἔχυσε τόσο αἷμα. Στεριά καὶ θάλασσα, βουνὰ καὶ ἀκρο-
γιάλια δέχτηκαν κατὰ τὰ χρόνια τοῦ πολέμου τόσα αἷ-
ματα πού κι' αὐτὰ ἀκόμη κράζουν «φτάνει πιά, δὲν βα-
στάμε ἄλλο αἷμα τῶν Ἑλλήνων», κράζουν καὶ ζητᾶνε
δικαιοσύνη γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ἡ ἱστορία θὰ γράψει μὲ
τὸ σιδερένιο χέρι της, θὰ γράψει μέσα στὸ βιβλίο τῆς
ζωῆς ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ 1940 - 44 ἐκράτησαν τὴν τι-
μὴ καὶ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐλευθερίας τῶν εὐρωπαϊκῶν
λαῶν, μικρῶν καὶ μεγάλων. Ἡ ἱστορία ἔγραψε ἤδη ὅτι
οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821 ἐνίκησαν τὴν βία τοῦ σουλτάνου
καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν Εὐρωπαίων. Καὶ τώρα ἀδελφοί
ἐλάτε νὰ σταθοῦμε ὅλοι λίγες στιγμὲς ὄρθιοι καὶ σιω-
πηλοὶ γιὰ τὴν μνήμη τῶν ἡρώων πού ἔπεσαν γιὰ τὴν
τιμὴ τῆς Ἑλλάδος.

1945

Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ 1821

“Όσο απομακρυνόμαστε χρονικά από την μεγάλη εκείνη εποχή του Είκοσιένα, τόσο και φαίνεται πιο καθαρά το νόημά της, γίνεται δηλαδή η εποχή εκείνη ιστορία μαζί και μύθος, και τόσο φωτίζουν αμοιβαία το ένα το άλλο. Και μόνον με το αμοιβαίο τουτο φώτισμα ιστορίας και μύθου είναι δυνατή η ιστορική κατανόηση τῶν μεγάλων ιστορικῶν γεγονότων, γιατί άμυθη ιστορία καταλήγει σέ θαναυσότητα, ανιστόρητος πάλιν μύθος είναι φαντασιοκόπημα. Έκει πού ενώνονται και τὰ δύο και χρειάζεται απόσταση χρόνου γὰ τὰ χωρίσωμε, εκεί υπάρχει μεγάλη ανθρώπινη παρουσία.

‘Απ’ αὐτήν τήν αποκρυστάλλωση τοῦ Είκοσιένα σέ αντικειμενικό ιστορικό νόημα και μυθικό φέγγος γίνεται στή γνώση μας προσιτός και ὁ ιδιαίτερος χαρακτήρας τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως, τοῦ γεννητικοῦ πυρήνα τοῦ νεοελληνισμοῦ. Δέν είναι ἡ ἑλληνική παράδοση μιὰ «θεωρία» περί ἔθνους, δέν είναι ἓνα δόγμα ἀφηρημένο και ἐνσφηνωμένο μέ βία στό κεφάλι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά μιὰ ἐνδόμυχη βίωση, πού ἔρχεται ἀδίαστα σέ ἐνέργεια και γίνεται πράξη. Ἡ ἑλληνική παράδοση είναι ἔργο μακρᾶς ιστορικῆς πνοῆς και θαθειᾶς πείρας. “Όχι μόνον τὸ Είκοσιένα, ἀλλά ὅλη ἡ εποχή, ἀπό τὰ μέσα ἰδίως τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνα και ὠθε, είναι καρπός αὐτῆς τῆς ζωντανῆς ἐσωτερικῆς πείρας, τῆς κράσης ἰδεαλισμοῦ και ρεαλισμοῦ, πού παραδίδεται ἀπό γενεά σέ γενεά, ὡς ἡ πνευματική σχεδία τῆς φυλῆς γιά

τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ στὴν ἀρχαιότητα ἢ ἑλληνικὴ δημιουργία καὶ τὸ πλήρωμά της ἔγινε δίχως καμμιά «θεωρία», δίχως τυποποιημένο σύστημα, ὅπου τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα βιάζονται, ἀλλὰ στηρίζεται ἄμεσα στὴ δύναμη τῆς παραδόσεως καὶ στὴν ἀρετὴ τῶν προσώπων, ποὺ συγκέντρωναν μέσα τους τὴν ἐνέργειά της. Καὶ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεώτερη ἐνδόμυχη πεῖρα τοῦ Ἑθνους, δηλαδὴ καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη μορφή τῆς παραδόσεως, ἦταν ὀργανικὸ γεγονός. Καὶ ἡ ἀρχαία ὁμως καὶ ἡ νέα ἑλληνικὴ παράδοση ἦταν ἀνθρωπιστικές.

Ὅτι μάλιστα τὸ Εἰκοσιένα ἦτανε παντάπασι ἀνθρωπιστικὸ, φαίνεται κι' ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα ἐκφράσματά του, πρὸ παντὸς ὁμως ἀπὸ τὸ Σολωμὸ καὶ τὸ Μακρυγιάννη. Ὅμως ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτὸς εἶναι ἐδῶ ὀλότελα συγκεκριμένος, καταφάσκει καὶ ἀξιοποιεῖ ἄμεσα τὴν προσωπικότητα καὶ ἐκβάλλει μέσα στὴν παληὰ παράδοση, καὶ τὸ πνεῦμα της κυκλοφορεῖ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο ὡς μεγάλος ἐνωτικὸς μῦθος. Δὲν εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Εἰκοσιένα ὁ θεωρητικὸς ἐκεῖνος καὶ κάποτε σκηνοθετημένος ἀνθρωπισμὸς τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασεως, μὲ τὰ ρητορικὰ του κηρύγματα περὶ δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ κατάστασις τῆς ψυχῆς, ἄμεσο λαϊκὸ βίωμα, ποὺ ἔρχεται εἰς φῶς μὲ τὴ λιτότητα τοῦ ἠθικοῦ παραδείγματος καὶ μὲ μυθικὴ ἀπλότητα λόγου. Δὲν εἶναι ἡ «φώτιση», ποὺ ἤρθε τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἱλαρὸ φῶς τῆς παραδόσεως, ἐκεῖνο ποὺ γεννάει καὶ στηρίζει ὅλο τὸ κίνημα τοῦ Εἰκοσιένα.

Πῶς ἐνεργεῖ τὸ ἱλαρὸ τοῦτο φῶς μέσα στὴν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ὡς μυθικὸ φέγγος ἀκτινοβολεῖ μέσα ἀπὸ τὸ νοῦ τους, φαίνεται ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἔχνος λογιότητος καὶ θύ-

ραθεν «σοφίας». «Όλοι αὐτεῖνοι οἱ μεγάλοι ἄντρες τοῦ κόσμου», λέει γιὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ Μακρυγιάννης, «κατοικοῦνε τόσους αἰῶνες στὸν Ἕδα σ' ἔγαν τόπον σκοτεινὸν καὶ κλαῖνε καὶ βασανίζονται διὰ τὰ πολλὰ δεινὰ ποὺ τραβάει ἡ δυστυχισμένη μερικὴ πατρίδα τους... Όλοι οἱ προκομμένοι ἄντρες τῶν παλιῶν Ἑλλήνων, οἱ γονεοὶ ὄλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ Λυκουῦργος, ὁ Πλάτων, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδα, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἐπίλοιποι πατέρες γενικῶς τῆς ἀνθρωπότητος, κοπίαζαν καὶ βασανίζονταν νύχτα καὶ ἡμέρα μ' ἀρετῆ, μὲ εἰλικρίνειαν, μὲ καθαρὸν ἀνθρωπισμὸν γὰ φωτίσουνε τὴν ἀνθρωπότη καὶ γὰ τὴν ἀναστήσουν γὰ ἄρη ἀρετῆ καὶ φῶτα, γενναιότητα καὶ πατριωτισμὸ». Τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὄλο ἀγραμματοσύνη καὶ ἠθικὴ ὑγεία, πνέει ἐλεύθερα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ χωρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν λογικότητα τῶν γραμματισμένων καὶ ἀπὸ τὰ «φῶτα τῶν Εὐρωπαίων».

Σταθερὸ λοιπὸν ἐνόραμα καὶ ἐνόρημα τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς, δηλαδὴ ἡ πίστη ὅτι ὁ ἄνθρωπος λαβαίνει ἀξία μονάχα, ὅταν κινήση ἐλεύθερα τὶς δυνάμεις του καὶ τὶς συνθέση κατὰ τὰ μέτρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς νοημοσύνης του. Ἐνα αὐτοδύναμο ἠθικὸ ἐγώ, ὄχι ἐτερόφωτο ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ παρελθόντος, ἔρχεται ἐδῶ εἰς φῶς μονομιᾶς, ὅπως ὄλα τὰ μεγάλα καὶ σύνθετα ἱστορικὰ φαινόμενα. Καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ρίζες του φθάνουν ὡς τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, δὲν ἐξηγεῖ, οὔτε ἐρμηνεύει, ἀλλὰ περιγράφει μονάχα τὴ γενεαλογία τοῦ κλασικωτάτου τούτου ἔργου τῆς τέχνης καὶ τῆς πράξης. «Όλα τὰ μεγάλα δημιουργήματα στὴν τέχνη, τὴν ποίηση, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν πολιτεία ἔχουν ἀμεση σχέση μὲ τὸ θεῖο, στηρίζονται βέβαια στὸν χρό-

νο, ἀλλὰ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα», λέγει ἕνας μεγάλος ἱστορικός.

Αὐτὸ τὸ νόημα λαβαίνει καὶ μέσα στοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ ἢ ἑλληνικὴ ἐλευθερία· εἶναι ὕπαρξη μοναδική καὶ ἀναντικατάστατη καὶ τὸ δικαίωμά της τὸ παίρνει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ πραγματωμένο χρέος της. Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἐδῶ λυμένη στὰ πάθη καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ αὐτοσυγκράτηση καὶ σύδετη μορφή θεϊκῆς παρουσίας, μορφή νίκης μ' ὀλόφωτο ἀνάδλεμμα καὶ θεϊκὸ πνεῦμα, πυκνωμένο μέσα στὸν εὐπλαστὸ τύπο τοῦ ἀνθρώπινου κορμιοῦ. Ἑλληνικὴ θεότητα εἶναι ἐδῶ ἢ ἐλευθερία, ποὺ περπατεῖ ἀπὸ τοπίο σὲ τοπίο, συγκεντρώνει ὁλονῶν τῆ δόξα καὶ τὴν ἀνθρώπινη πείρα, ὅλο νιότη μαζὺ καὶ φρόνηση.

Ὅ,τι ἔκαμε ἢ παλαιὰ ἑλληνικὴ τέχνη μέσα στὰ θεοχάρακτα τοπία τῆς Ἑλλάδος, νὰ στήση δηλαδὴ ἀπὸ μάρμαρο καὶ λόγο μορφές ἐλεύθερες μαζὺ καὶ κλειστές μ' αὐτοκυβέρνητη θέληση, τοῦτο τὸ ἄπειρα ἑξατομικευμένο ἔργο τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν τοῦ κλασικοῦ κόσμου, ἀλλὰ μαζὺ καὶ μὲ τὸ παραλλαγμένο νόημα, ποὺ τοῦ ἔδωκαν οἱ χριστιανοὶ καλλιτέχνες τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο εἶναι ποὺ συμπυκνώνει μέσα σὲ μιὰ κινούμενη μορφή ἐλευθερίας ὁ Σολωμός. Κύριο γνώρισμά της εἶναι ἢ πανταχοῦ παρουσία της ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, δίχως ὅμως νὰ χάνη ποτὲ τὴν ἀτομικότητά της καὶ νὰ γίνεταί ἀφηρημένη ἰδέα. Ὅπως ὁ παλαιὸς δωρικὸς στύλος κλείνει μέσα του τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων ν' ἀρμόση τὴν ἄλογη μὲ τὴν ἔλλογη δύναμη καὶ νὰ κρατήση ἀνάγλυψη τὴ σύνθεσή τους μέσα στὸ φῶς καὶ τὸν ἀέρα σὰν μέλος ἀπὸ κάποιο θεϊκὸ κορμί, τὰ ἴδια πράγματα πυκνώνει μέσα στοὺς στίχους τοῦ ὁ Σολωμός. Ὅπως τὰ ἀντικειμενικὰ φαινόμενα, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ Εἰ-

κοσιένα, ὅμοια καὶ ὁ ὕμνος τους, ἡ ποίηση τοῦ Σολωμοῦ, εἶναι ὅλο λιτότητα καὶ δίχως θόρυβο.

Καὶ ἡ πράξη καὶ ἡ ποίηση, ἐλεύθερες ἀπὸ θεατρι-
σμοῦ καὶ ρομαντισμοῦ, πλησιάζουν μὲ τὸν τρόπο τῆς ἡ
κάθε μία τὴν κλασικὴ μορφή. Τοῦτο ἀξίζει ἰδιαίτερα
νὰ τὸ προσέξωμε, γιὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ εἶχε κατακλύ-
σει τὴν Εὐρώπην ὁ ρομαντισμὸς καὶ λίγο πρὶν ἡ ἐπανα-
στατικὴ ὀχλαγωγία (sans - culotisme). Ἀντίθετα,
ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα ὁ ἄνθρωπος ἐδούλευε τὴν ἴδια ἐπο-
χὴ μὲ κατὰ τὰ φαινόμενα ἀπλᾶ, κατ' οὐσίαν ὅμως
σύνθετα καὶ ἀπὸ αἰῶνες δόκιμα ὄργανα τοῦ τοπικοῦ
πνεύματος. Οἱ Ἕλληνας, ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὸ βάρος
τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων ποὺ
συνώδευαν τὸ ρομαντισμὸ, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ταξικὴ
πικρία, ποὺ γέννησε τὴν ἐπαναστατικὴ ὀχλαγωγία τῆς
Δύσης, ἐλευθέρωσαν μὲ τὸ παράδειγμά τους καὶ τοὺς
ρομαντικούς ἐκείνους φίλους των, ποὺ ἦρθαν ἐδῶ νὰ
τοὺς συνδράμουν στὸν ἀγῶνα τους. Ἐγινε δηλαδὴ καὶ
μ' αὐτοὺς ὅ,τι γίνονταν πάντοτε μὲ τὰ ξένα πνεύματα,
ποὺ ἔρχονταν στὴν Ἑλλάδα. Τοὺς φιλέλληνας οἱ Ἕλ-
ληνες, δίχως διδαχὴ καὶ σύστημα, ἀλλὰ μόνον μὲ τὸ
κλασικὸ τους βίωμα καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸ τους βίος, τοὺς
ἔκαμαν ἀληθινὰ Ἕλληνας, τοὺς ἐλευθέρωσαν ἀπὸ τὸν
ρομαντισμὸ τοῦ Βορρᾶ. Ἔτσι εἶδαν τοὺς Ἕλληνας τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης ὅλοι ὅσοι ἀληθινὰ τοὺς ἀγάπησαν, τοὺς
εἶχαν διδασκάλους τοῦ κλασικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας τους
δίχως διδαχὴ.

Αὐτὸ ἦταν τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ποὺ
κατὰ κακὴ τύχη ἀργότερα ἔγινε τυπικὴ, σχηματικὴ,
ἄρχισε δηλαδὴ νὰ χάνη τὸν ὀργανικὸ τῆς σύνδεσμο μὲ
τὴ μεγάλη παράδοση, ποὺ τὴ γέννησε. Κατὰ τὴν τυπι-
κὴ ἐκείνη περίοδο μιμηθήκαμε πολλὰ καὶ δημιουργήσα-

με λίγα. Δεθήκαμε με τύπους, πού ἤ λαβαίναμε ἀπ' ἔξω, ἤ, ὅπως ἔγινε μ' ὄλο τὸ σύστημα τῆς παιδείας μας, τοὺς μεταφέραμε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, δίχως ὅμως πρὶν νὰ τοὺς περάσωμε ἀπὸ τὴ λαϊκὴ βίωση νὰ τοὺς γεμίση με χυμοὺς καὶ οὐσία. Τὸ διός, πού εἶχε ὁ λαὸς σὲ ζωντανὰ στοιχεῖα, δόκιμα ἀπὸ τὴ νεώτερη παράδοσή του, στάθηκε ἀδύνατο νὰ τὸ συνθέση μέσα τῆς ἡ καινούργια πολιτεία τῶν Ἑλλήνων. Τὰ πιὸ πολλὰ ζωντανὰ στοιχεῖα ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν μορφή τῆς πολιτείας καὶ παρατημένα μερικὰ ἀτροφήσανε, πολλὰ ὅμως κρατηθήκανε εὐτυχῶς εὐρωστα μέσα στὴ λαϊκὴ ψυχὴ. Μερικὰ ἀπὸ τὰ παρατημένα τὰ συμάζεφε ἀργότερα καὶ τὰ δυνάμωσε ὁ δημοτικισμός, δίχως ὅμως νὰ κατορθώση κι' αὐτὸς νὰ τὰ συνθέση.

Ἡ μελλοντικὴ μας ἐξέλιξη, ὅποιαδῆποτε μορφή κι' ἂν λάβη κατὰ τὰ ἄλλα ἢ κοινοπραξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὸ ἂν θὰ κατορθώσωμε νὰ συνθέσωμε ὄλα αὐτὰ τὰ δεδομένα κατὰ τὸ αἶτημα τῆς συγκεκριμένης ἱστορικῆς στιγμῆς. Ἄλλιῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ προχωρήσωμε σὲ ἀντικειμενικὸ ἀνάπτυγμα ὄλων τῶν ἱκανοτήτων τοῦ λαοῦ μας. Ὅρος γιὰ τὸ φανέρωμα τοῦτο εἶναι: νὰ ἀξιολογήσωμε τὴ ζωὴ μας κατὰ τὴν προσωπικὴ ἀξία τοῦ καθενὸς κι' ὄχι νὰ πέσωμε σὲ γενικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα καὶ πάλι θὰ καταπνίξουν τὴν ἐνδόμυχη πεῖρα τοῦ λαοῦ μας. Ὁ τόπος ἔχει δική του ὄντολογία, ἢ ὁποῖα ἀπαιτεῖ καὶ ἰδιαίτερη, ὁμόλογη μ' αὐτὴν δεοντολογία. Ἄν φέρωμε ἐδῶ ξένη δεοντολογία, σὲ ὅποιαδῆποτε σφαῖρα τῆς ζωῆς, τρέχομε κίνδυνο νὰ συνθλίψωμε τὸ εἶναι μας καὶ νὰ μὴν ἀφήσωμε νὰ βλαστήση ἀπὸ μέσα μας ἐκεῖνο, πού θὰ δικαιώση τὴ ζωὴ μας, ἢ χωριστὴ ἐκείνη πνευματικὴτητα, πού θὰ φέρη εἰς τὸ φῶς ὄλα τὰ μεγάλα ἐνδόμυχα λαϊκὰ βιώματα.

1945